

A pair of red leather shoes with a T-strap is positioned at the top of the frame. Below them is a yellow, fringed rug with a green star pattern. The background is a dark, textured surface.

MOTÝL

SKUTOČNÝ PRÍBEH

Dievča v zelenom svetri

KRYSTYNA CHIGER
DANIEL PAISNER

Dieuča

u zelenom svetlu

KRYSTYNA CHIGER
DANIEL PAISNER

Dievča v zelenom svetri

ŽIVOT
V TIENI HOLOKAUSTU

VYDAVATELSTVO MOTÝL

**THE GIRL IN THE GREEN SWEATER:
A LIFE IN A HOLOCAUST'S SHADOW**

Copyright © 2008 by Kristine Keren
All rights reserved.

Translation © Veronika Lašová 2019

Design © Motýl design 2019

Cover photo © Magdalena Russocka/Trevillion Images, Nadiia Gerbish/Shutterstock
Slovak edition © Vydavateľstvo Motýl 2019

ISBN: 978-80-8164-185-5

*Venujem svojim rodičom
Pauline a Ignacymu Chigerovcom...
Nech je požehnaná ich pamiatka.*

Obsah

<i>Podakovanie</i>	/9
<i>Predslov</i>	
ÁNO, PAMÄTÄM SA	/15
<i>Jeden</i>	
KOPERNIKOVA 12	/23
<i>Dva</i>	
DIEVČA V ZELENOM SVETRI	/49
<i>Tri</i>	
TU TRPÍ DOKONCA AJ ZEM	/74
<i>Štyri</i>	
ÚTEK	/102
<i>Päť</i>	
PANNA MÁRIA SNEŽNÁ	/133
<i>Šesť</i>	
ĎALŠÍ ÚTEK	/159
<i>Sedem</i>	
PALÁC	/170
<i>Osem</i>	
VÄZENĚ	/209
<i>Deväť</i>	
OSLOBODENIE	/229
<i>Desať</i>	
ČO SA STALO ĎALEJ	/238

PodĎakovanie

Nie je ľahké rozprávať o ťažkom živote. Mala som šťastie, že mi s písaním knihy pomohlo veľa talentovaných odborníkov. Ďakujem svojej svedomitej, nadanej a oduševnenej redaktorke Nichole Argyresovej a jej asistentke Kyla McNeilovej z vydavateľstva St. Martin's Press. Veľmi si vážim podporu a láskavosť, ktoré mi s ďalšími milými kolegami dennodenne prejavovali. Najväčšia vďaka im patrí za to, že mi umožnili podeliť sa o môj životný príbeh.

Rada by som sa poďakovala aj svojmu literárnemu agentovi Johnovi Silbersackovi z agentúry Trident Media Group za to, že veril v tento projekt a neúnavne ho podporoval.

Z celého srdca ďakujem spoluautorovi Danovi Paisnerovi za jeho nadšenie, trpezlivosť a pochopenie. Nad touto knihou sme strávili dlhé hodiny úmornej práce. Vracala som sa k emotívnym a bolestivým spomienkam, preto som povzbudenie potrebovala ako soľ. Bez jeho pomoci by som tento príbeh nezvládla tak dobre vyrozprávať.

Spolu s Danom by sme sa chceli poďakovať rabinovi Leemu Friedlanderovi zo synagógy rekonštrukcionistov North Shore v Plandome v štáte New York za pozorné čítanie rukopisu a veľa výstižných postrehov.

Srdečne ďakujem aj svojim najbližším – manželovi Marianovi za nehynúcu lásku a oporu a synom Doronovi a Rogerovi a ich manželkám Michele a Jennifer za neuveriteľné povzbudenie. Rada by som sa poďakovala aj vnukom Jonathanovi a Danielovi za to, že sa úprimne zaujímajú o moje detstvo, neustále sa naň pýtajú a so zatajeným dychom čakajú na odpovede, ktorým často nemôžu uveriť. Spomienky sa mi uchovali živé v pamäti práve vďaka tomu, že som neprestajne hovorila o utrpení našej rodiny. Vnuci ma istým spôsobom inšpirovali k napísaniu tejto knihy. Z našej skupiny preživších žijem už len ja, preto si myslím, že je mojou povinnosťou vyrozprávať svetu, čo sa stalo. Ak to neurobím ja, tak kto potom? Ak si to nezapamätám ja, tak kto potom? Ak príbeh o tom, ako sme sa schovávali v ľvovských kanáloch, zostane navždy utajený, budúce generácie ľahšie uveria, že holokaust je mýtus, ktorý sa nikdy nestal.

Ďakujem priateľom, ktorí mi v nesmierne náročnej a vyčerpávajúcej úlohe napísať memoáre boli obrovskou oporou. Aj ich zásluhou som si uchovala bolestné spomienky na hrôzostrašnú minulosť. Pýtali sa na moje zážitky a vedeli pochopiť, keď som niekedy nemala silu o nich hovoriť.

Chcem sa poďakovať láskavým pracovníkom múzea holokaustu United States Holocaust Memorial Museum vo Washingtone za to, že ich úprimne zaujímal príbeh o prežití našej rodiny, a za to, že sa príkladne starajú o môj vzácny zelený sveter, ktorý som nosila štrnásť mesiacov v príšerných podmienkach ľvovského podzemia. Srdečne ďakujem aj kurátorom z Imperial War Museum v Londýne, v ktorom je príbeh našej rodiny súčasťou stálej expozície. Ďakujem aj všetkým z inštitútu Shoah Foundation, ktorý založil Steven Spielberg, za vytrvalé úsilie vybudovať živú audiovizuálnu knižnicu svedectiev ľudí, ktorí prežili holokaust. Je mi veľkou ctou, že v tomto dôležitom archíve sa nachádza aj výpoveď našej

rodiny a že ho postupne sprístupňujú vzdelávacím inštitúciám na celom svete.

Napokon vrúcne ďakujem doktorovi Mordecaiovi Paldiellovi z Yad Vashem Museum v Jeruzaleme za jeho dôležitý výskum a za to, že aj vďaka nemu sa môžem podeliť o svoje zážitky s budúciimi generáciami.

Kto nám predurčil tento osud? Kto spravil z nás, židov, výnimku spomedzi všetkých národov? Kto nás nechal do teraz takto trpieť? Bol to Boh, kto nás urobil tým, čím sme, ale bude to opäť Boh, kto nám pomôže vstať. Ak znášame všetko toto utrpenie a naďalej zostávame židmi, musí prísť čas, keď sa zmeníme z prekliatych na vzory.

- Anna Franková

Na počiatku stvoril Boh nebo a zem. Usadil sa v nebi a zem pridelil ľuďom. A na zemi sa stalo toto...

- Ignacy Chiger, z úvodu k jeho dosiaľ
nevydaným pamätiam
World in Gloom (Svet v temnote)

Predslov

ÁNO, PAMÄTÄM SA

Pamät je zvláštna vec. Šikovný trik, ktorým sa pokúšame udržať puto s tým, kto sme boli, čo sme si mysleli, ako sme žili. Je útržkovitá ako sen, ktorý sa nám vynára po kúskoch. Je odpoveďou na zabúdanie.

Pamätám sa na krátke úryvky aj ucelené príbehy. Otec vra-
vieval, že mám pamät ako slon. „Kžyša to bude vedieť,“ hovoril.
„Kžyša si pamätá.“ Volal ma Kžyša, zatiaľ čo všetci ostatní Kryša.
Rozdiel v jedinom písmenku bol pre mňa všetkým.

Áno, pamätám sa. Čokoľvek, čo som videla, počula alebo
zažila, som si zapísala do pamäti, aby som sa k tomu mohla ne-
skôr vrátiť. Každú životnú udalosť som schovala do najskrytejšej
zásuvky vo svojej myslí. Vďaka tomu si dodnes vybavujem dáv-
no zosnulých známych tak jasne, akoby ani nikdy neboli odišli.
Akoby sa všetky tie udalosti odohrali len včera.

Spomienky sa mi vynárajú v poľštine. Premýšľam po poľsky,
snívam po poľsky, spomínam po poľsky. Potom sa mi v hlave
prenášajú do hebrejčiny a nejakým zázrakom mi z úst vychádzajú

po anglicky. Sama neviem, ako je to možné, ale tak to skrátka je. Občas si musím pomôcť nemčinou či jazykom jidiš, aby som dokázala dôkladne vyrozprávať či vysvetliť všetky myšlienky, udalosti, obrazy, zvuky a pachy – drobné útržky, ktoré bojujú o moju pozornosť a neúnavne ma prosia, aby som ich spojila do jednoliateho obrazu a dodala im zmysel. Moje spomienky na utrpenie našej rodiny v čase druhej svetovej vojny sú spomienky dieťaťa spevnené desaťročiami života. Spočiatku som mala len vlastné spomienky, no časom ich doplnili spomienky otca, mamy a dokonca aj mladšieho brata. K nim som pridala reflexie iných ľudí, ktorí museli znášať rovnaký osud, a nespočetné historické pramene. Možno som vtedy bola ešte iba dieťa, ibaže to, čo som videla, počula a zažila, som preskúmala z rozličných uhlov už mnoho, naozaj mnoho ráz. Vlastne by sa dalo povedať, že dnes vo mne pretrváva jednotná koláž pozliepaná zo spomienok rôznych ľudí.

Áno, pamätám sa na časy, keď som bola malé dievčatko v Lvove, rušnom veľkomeste so šesťstatisíc obyvateľmi. Nazývalo sa aj „malá Viedeň“. Tvorili ho dláždené ulice, ktoré viedli k majestátnym kostolom a rozľahlým nádvoriam s pestrofarebnými kvetmi a nádhernými fontánami. Žili v ňom prevažne Poľiaci, ale aj veľa židov – pred vojnou približne stopäťdesiat tisíc – a Ukrajincov. Tu som vyrastala a užívala si detstvo plné dobrodružstiev a nádejí, o ktoré ma však pripravili obmedzenosť a netolerancia. Tu sa naše životy zo dňa na deň zmenili: najskôr pod sovietskou okupáciou, ktorá ohrozovala našu slobodu, a potom pod nemeckou okupáciou, ktorá ohrozovala naše životy. Tu naše šťastie a radosť ako šibnutím čarovného prútika vystriedali zúfalstvo a temnota.

Pamätám sa na nášho francúzskeho pinčlíka. Volal sa Pušek a srst mal bielu a hebkú ako sneh. Meno sme mu vybrali podľa toho, že bol mäkký a ľahučký ako husie páperie. Otec ho priniesol domov v deň, keď sa narodil môj mladší brat Pawel. Urobil

mi obrovskú radosť. Mali sme ho dva roky, počas celej sovietskej okupácie, no keď mesto obsadili Nemci, museli sme sa ho vzdať. Nemohli sme riskovať, že nás vyzradí jeho štekot. Mama ho odniesla jednej známej, ktorá bývala hneď za mestom, bez toho, aby mi o tom povedala. Vedela, že by som sa rozplakala. Len čo som sa to dozvedela, naozaj som spustila srdcervúci plač. Bola to prvá strata, ktorú som vo vojne utrpela. Už o dva dni sme však počuli škrabanie na dvere. Pušek sa vrátil! Musel prejsť viac ako osem kilometrov, aby sa z okrajovej časti mesta dostal až k nám! Lenže snažil sa úplne zbytočne, lebo sme ho museli opäť odnieť novej majiteľke. Znovu som celé hodiny preplakala.

Pamätám sa na náš klavír značky August Förster a na nemeckého dôstojníka, ktorý si ho privlastnil. Volal sa Wepke a prišiel do nášho bytu, aby si vzal niečo, čo mu z našich posledných pekných vecí padne do oka. To sa bežne stávalo nielen v Elove, ale v celej Európe. Nemeckí dôstojníci, esesáci a gestapáci považovali židovské príbytky za blšie trhy. Vybavenie domácnosti nám zhabali ešte skôr, ako sme sa stihli vysťahovať. Dôstojník Wepke si sadol za náš klavír, prstami prebehol po klávesoch, dlaňami pohladil hladký drevený rám a vyhlásil, že kvalitnejší hudobný nástroj jakživ nevidel. Neprekvapovalo ma to. Bol skutočne vzácny a Wepke na ňom hral krásne ako virtuóz.

Pamätám sa, ako sme sa schovávali v úzkom priestore pod okenným parapetom. Niekedy nás prišli hľadať Nemci, inokedy Ukrajinci, ktorí sa k nám často správali oveľa krutejšie. Otec bol zručný tesár a staval zložité skrýše za falošnými stenami alebo v skriniach, kam sme s bratom liezli vždy, keď bol v práci a mama šila uniformy pre nemeckú armádu v pracovnom tábore Janowska na kopci nad mestom. Jednu stenu otec postavil aj pod okenným parapetom a s bratom nás v nej ukrýval. Sedeli sme na nočníkoch, takmer vôbec sme sa nemohli hýbať a ťažko sa nám dýchalo. Zakaždým sme tam strávili celý deň. Ustavične

som sa bála, čo by sa stalo, keby sa otec nevrátil domov, lebo by ho odchytili na ulici ako iných židov. Alebo čo by sa stalo, keby mamu zastrelili na ceste domov z tábora. Kto by nás vyslobodil zo špeciálnej skrýše? Komu by vôbec napadlo, že tam sme?

Pamätám sa, ako sme sa s príbuznými a vtedy ešte cudzími ľuďmi chúlili v pivnici jedného baraka v gete, keď sa v ňom náhle zjavil Leopold Socha, poľský údržbár kanálov s okrúhlou tvárou, a prikývol, že nám nájde vhodný úkryt v tuneloch a potrubiach pod Lvovom, bude nám pravidelne nosiť jedlo a iné zásoby a postará sa o nás. Poldžu, ako ho volal otec, bol bývalý zlodej a praktizujúci katolík, ktorý veril, že keď nás ochráni pred nacistami, pôjde do neba. Bol veľmi milý a štedrý a mal široký úsmev, ktorý pochmúrny barak ihneď rozžiaril. Našu záchranu pokladal za svoju záchranu, no zároveň ju vnímal aj ako príležitosť finančne si prílepšiť.

Pamätám sa na jednoduchý zelený sveter, ktorý mi uplietla stará mama z otcovej strany, ešte keď sme bývali v priestrannom byte na Kopernikovej ulici číslo 12. Otcovi rodičia sa rozviedli a starý otec sa druhý raz oženil, ale sveter som dostala od biologickej starkej. Rada mi plietla oblečenie, hoci nie vždy som si to zaslúžila. Často som ju pri práci vyrušovala. Buď som jej ukradla kľbko vlny a niekam ho schovala, alebo som rozplietla posledný rad, ktorý mala zachytený na ihliciach. Napriek mojim šibalstvám sa jej však zakaždým podarilo upliesť krásne veci pre mňa aj pre ostatných členov rodiny. Ručné práce ju naplňali šťastím. Zelený sveter som mala zo všetkých najradšej. Mal decentný čipkový výstrih na viazanie. Ešte viac som si ho začala vážiť po tom, čo počas jednej protižidovskej akcie starú mamu odviezli. Nosila som ho každý deň. Keď som si ho obliekla, zahrial ma ako jej láskavé objatie. To, že so mnou prežil vojnu, považujem za ďalší z množstva drobných zázrakov, ktoré sa stali našej rodine. Momentálne je súčasťou stálej expozície múzea holokaustu United States Holocaust Memorial Museum

vo Washingtone ako pamiatka na utrpenie židovských detí v druhej svetovej vojne a ako pamiatka na moje detstvo.

Pamätám sa na noc konečnej likvidácie, poslednej akcie. Bolo to 30. mája 1943. V tom čase už z Lvova deportovali do koncentračných táborov alebo zavraždili viac ako stotisíc židov. Pamätám sa na rozruch a zmätok, krik a chaos. Pamätám sa na číry čierny teror. Okolo polnoci začali Nemci vyvliekať ľudí z barakov v gete a nakladať ich na korby nákladiakov, aby ich odviezli buď do tábora Janowska, alebo na Piaski, čo bola pieskovňa severozápadne od mesta, kde ich plánovali postaviť do radu a zastreliť. Naša približne dvanásťčlenná skupinka sa tak zúfalo túžila vyhnúť zajatiu, že sme sa úzkou dierou v betónovej podlahe, ktorú vykopal otec spolu s ďalšími mužmi, predrali do ľvovského podzemia. Ďalšie tucty vydesených židov zostúpili do kanálov cez poklopy na uliciach. Do kanalizácií pod mestom sme zišli s nádejou, že medzi potkanmi, špinou a odpadom nájdeme útočisko.

Pamätám sa na malý, vlhký a studený priestor, v ktorom sme strávili prvé tri dni v podzemí. Bolo to strašné. Obklopovali nás také husté pavučiny, že brzdili pobiehajúce potkany, ktoré tu žili v obrovských húfoch. Pod nohami sa nám hemžili celé stovky, možno tisícky hlodavcov. Časom sme si na ne zvykli a ony na nás tiež, no spočiatku sme sa ich báli. Steny kanálov pokrývalo klzké blato a drobné žlté červy. V studenom vzduchu sa niesol odporňý smrad, na zemi bolo bahno a mláky odpadovej vody. Sadnúť sme si mohli iba na mokrú zem alebo na dva veľké neformné kamene.

Pamätám sa, ako sme všetci počas prvých týždňov v podzemí dostali dyzentériu. Najviac sme trpeli my s bratom. Trápili nás neprestajné hnačky, nevoľnosti, dezorientácia. Keď sme potrebovali na toaletu, mama nás posielala do kúta, lebo sa domnievala, že tak si v úkryte udržíme hygienickejšie prostredie. Podobnými klamstvami sme presviedčali sami seba, že sme ešte stále ľudia.